

MAGYAROK ÉS ROMÁNOK

A magyar-román viszony történeti alakulását a két nép települési területének nagymérvű összeszövődése határozta meg. A pásztorokodó románság kezdetben főleg a hegységeket, a földművelő magyarság viszont a folyó völgyeket, a síkságot szállotta meg. A magyar települési folyamat nyugatról keletre haladt s a 13. század elején találkozott a Déli-Kárpátokból északnyugat felé tartó román népáramlattal. A két nép kiterjedésének erővonalai ettől kezdve állandóan keresztezték egymást: míg a magyarság Erdély központi medencéjében helyezkedett el s előőrsei a Keleti-Kárpátokon áthatolva a Szeret folyóig jutottak, addig a románság az Erdélyi Középhegységben haladt észak felé s a 14. század elejéig Máramarost is elérte, hátába kerülve az erdélyi magyarságnak. Így állt elő az a sajátos helyzet, hogy nincs Európában még két nép, melynek települési területe olyan nagy felületen érintkeznék s annyira összefonódnék egymással, mint a magyaroké és a románoké. Ez az összekeveredés később csak fokozódott, mert már a 14. század közepétől kezdődőleg román szórványtelepek jelentek meg a központi erdélyi magyar néptömbön belül, mely az újkorban a magyarság háborús vérvesztéseinek következtében egyre jobban fellazult s végül a román többségű etnikai mozaik mai képét vette fel.

Ennek a kettős népmozgalomok ilyen alakulását a domborzati viszonyok írták elő, de megkönnyítette az is, hogy döntő fázisában a közös települési terület egészében egyetlen, mégpedig magyar politikai fennhatóság alatt állott s így országhatárok etnikai elválasztó szerepe nem érvényesülhetett. A 14. században, mikor a két román állam, Havaselve és Moldva megalakulása a közös magyar-román települési területet kettészakította, elkerülhetetlen volt, hogy románok magyar és magyarok román fennhatóság alá ne kerüljenek. A magyarországi románság vezetőre;ege a magyar állameszmével azonosította magát, míg a román vajdaságok magyar elitje a román politikai életbe kapcsolódott bele, ami itt is, ott is együttjárt a nyelvi és vallási asszimilációval. A magyarországi románság, már nagyobb és egyre növekvő tömegének

súlya folytán is, ebben a tekintetben szerencsésebb volt, mint a román vajdaságok magyarsága. A magyar társadalomfejlődés dinamikája lehetővé tette, hogy a magyarországi román nép soraiból úgyszólván évszázadonként újabb vezetőréteg, a magyar nemességgel azonos társadalmi és politikai kiváltságokat élvező, de anyanyelvén és ortodox vallásán keresztül népi tudatát őrző román nemesség emelkedjék ki (a 14. században a máramarosi vajdák, a 15. században a hátszegvidéki és bánási kenézek, a 16. században az erdélyi és váradai püspök szekularizált egyházi nemes vajdái, a 17. században a kővárvidéki nemes vajdák és a fogarasföldi bojárok), ami ellensúlyozta az asszimilációs lemorzsolódást és fenntartotta egy szabad jogállapotú, politikailag cselekvőképes román elit folytonosságát a nemzeti ébredés beköszöntéig. Ezzel szemben a vajdaságok magyar lakosságának vezetőrétege már a 15. században teljesen elrománosodott, az újkoreleji gazdasági hanyatlás pedig a magyar város lakó polgárságot tette tönkre. A jobbgátság egyre súlyosabb kizsákmányoltatására vezető román társadalomfejlődés nemcsak hogy a magyar parasztság emancipálódására nem adott lehetőséget, hanem egyenesen testi-lelki nyomorba döntötte azt. Ilyen körülmények között azt ítélni megérthetjük, miért nőtt állandóan a magyarországi románok és miért fogyott következetesen a vajdasági magyarok lélekszáma.

Ennek az ellentétes párhuzamban haladó népesedési és társadalomtörténeti folyamatnak tökéletesen megfelel a magyar-román politikai és kulturális viszony alakulása. A román civilizáció a nyugati és keleti kereszténység határán alakult ki és egyénisége éppen a kettőnek sajátos szintézisben rejlik. Az ortodox valláshoz és a szlavo-bizantin szellemiséghez való szívós ragaszkodás óvta meg a románságot attól, hogy magyarrá váljék, viszont a magyarsággal fenntartott bensőséges kapcsolatok akadályozták meg elszlávosodását. Az önfenntartás ösztönének engedtek az első román vajdák, mikor kiszakadva a magyar birodalom kereteiből, fegyverrel védték meg szabadságukat a magyar királyokkal szemben s elleneszegültek a magyar katolizáló törekvéseknek, de ugyanakkor önként elismerték a magyar királyok hűbéruraságát, élvezve ezáltal a középkori magyar nagyhatalom politikai, gazdasági és kulturális támogatását. A politikai kapcsolat hátterében a gazdasági egymásrautaltság húzódott meg. Az erdélyi városok virágzását biztosító feketetengeri és balkáni kereskedelem útjai a román vajdaságokon vezettek keresztül, a magyar államhatalomnak tehát elsősorú érdeke volt, hogy ellenőrzésüket kézben tartsa; a román vajdák hatalmának gazdasági

alapjait viszont ugyanezeknek az utaknak vámjövédalma biztosította s országaitak elsődrendű fontosságú iparcikkkel is Erdély látta el, nem nélkülözheték tehát a magyar királyok jóindulatát. Hasonló szerepet játszott Moldva életében Magyarország mellett Lengyelország is, itt fje-hát a magyar és lengyel befolyás együttesen érvényesült. A gazdasági együttműködés következménye volt a magyarság tevékeny részvétele a vajdaságok civilizációjának kialakításában. A magyar földművelő telepesekek révén a románság új birtokjogi viszonylatokat és termelési mód-szeneket ismert meg, amiről a román nyelv egész sor magyair kölcsön-szava tanúskodik (pl. rázeş — részes, részirtokos; megieş — megyés, határos birtokos; hotar — határ; imas — nyomás; zosag — jószág; gazda — gazda; holdá — hold¹, földmérték; altot — oltani, stb.). Különösen a román urbanitás alapvetésénél volt jelentős a magyar közre-működés, ugyancsak a kölcsönzavak után ítélve (oraş — város; pa*-gar — polgár; mester; meştrşug — mesterség; vama — vám; ban — báni, dénár, pénz; cheltu't — költeni; aldamas — áldomás; marja — marha, áru; bc&c'tu — búcsú, vásár; lácaş — lakás, stb.). A politikai kapcsolatok viszont az államszervezet magyar formáinak és módszerei-nek felhasználását tették lehetővé (uric — örökadomány; viclean — hűtlen, felségáruló; viteaz — vitéz; apród — apród; favas — rovás, stb), noha ezen a téren a bizantino-szláv hatás volt a döntő.

Az érdekközösségnek egyébként mindkét fél teljes tudatában volt. Magyar részről Liszti László adott ennek hangot eposzában (Magyar Mars, 1653):

Moldova egy felől, Havasai más felől Erdélyt foglallyák körül,
Mint erős bajnaksdgh, e' két oláh-orszdgh vadnak jó segítségül,
Hogy bé rohanása, avagy pusztítása ne essék ellenségtül.

Rómán oldalról viszont a havaseli Cantacuzino Konstantin, a 17. század legműveltebb románja így jellemezte a két nép Viszonyát: „A magyarok szomszédaink, a románok erősen összekeveredtek velük s az utóbbi időkben velük tartottak. Nagyrészt az ő segítségükkel alakultak ki ezek az országok, mármint Havaselve és Moldva is, mikor Erdélytől elszakadtak. És együtt harcoltak ellenségeik, főleg a törökök ellen, eleinte is, később is, sokszor. Végül hátvéd és segítség voltak számukra, viszont ezek is jó és erős falként szolgáltak a török ellen a magyarok-nak“. Jellemző, hogy három évszázad távlatában elhomályosodott a ro-mánság emlékezetében az az ellentét, mely a területi jogait érvényesi-teni akaró magyar király és a függetlenségükért küzdő államalapító

vajdák közt támadt s Cantacuzino már csak a román államok kialakulásához nyújtott magyar segítséget; említi. Valóban, Nagy Lajos király vezére, Lackfi Endre a máramarosi románokkal együtt úzte el a tatárokat Moldva földjéről s így vethette meg ott Drágos vajda a román állam alapjait, Havaselvén pedig ugyancsak magyar támogatással nyomultak elő az első Basarabák a Dunad'elta felé tatár megszállás alatt álló területre. Ezek a közös vállalkozások azonban csak azért feledtethették el a kezdeti konfliktusokat, mert egy későbbi érdekközösség, melyre Cantacuzino is céloz, t. i. a török elleni fegyverbarátság döntő fontossága nyomult a köztudat előterébe. A török hódítás nemcsak külön-külön a két nép politikai létét és nemzeti szabadságát fenyegette, hanem azt is, ami közös kincsük volt: keresztény kultúrájukat. A katolikus-ortodox ellentét helyébe így a keresztény szolidaritás gondolata lépett. „Számunkra a kereszténység — írja Iorga — mindig a lázadást, a háborút, a visszahódítást, az elveiszított értékekriek visszaszerzését jelentette; a mi keresztünk inkább az volt, melyre zászlók csúcsán tűzött a nap, mintsem az oltárok árnyékában tömjéngüsttel körülvett- kereszt. A kereszténységnek ez az energikus, aktív, laikus, katonai értelmezése nyugati sajátság; a Kelet a belenyugváásra hajlik és hagyja, hogy „Isten fizessen meg“ az elnyomóknak, zsarnokoknak és sanyargatóknak“. A román vezetőréteg gondolkodásának ez a „nyugatiassága“ természet-szerűen vonta maga után a magyar politikai orientációt is. A keresztény ügy, a román nemzeti érdek egyet jelentett ebben a korban a magyarbarátsággal s a román bojár ideálja az a lovagi életmód volt, melyet a magyar és lengyel nemesek révén ismert meg. A nyugateurópai lovagvilág késői román változata révén még szorosabbra fűződtek a magyar-román kapcsolatok. A budai és krakkói királyi udvarok divatja utánzásra talált Havaselvén és Moldvában; erdélyi magyar nemesek és román bojárok ugyanazoknál a szász és magyar iparosoknál készíttetik ruháikat, fegyvereiket, ékszereiket s Vlad Dracul havaselvi vajda még Zsigmond magyar király lovagrendjébe, a Sárkányrendbe í9 felvétette magát.

A törökellenes harcban, mely ennek a lovagi életeszménynek gyakorlati tartalmat adott, Magyarország — Cantacuzino találó szavai szerint — „hátvéd és segítség“ volt a románság számára. A török által elűzött vajdák rendszeren magyar földre menekültek, itt szervezték az ellenállást a pogány betolakodó ellen s ismételten magyar segítséggel szereztek vissza trónjukat. A magyarság számára nem volt közömbös a románság sorsa, mert — ismét Cantacuzinot idézve — a vajda-

ságok „jó és erős fal“ voltak a török támadások ellen. Sok esetben tartóztatták fel a vajdák saját országukban a Magyarország ellen induló török hadakat s ha a túlerő ellen tehetetlenek voltak, legalább gyors bpiáti figyelmeztetést küldtek a közeledő veszélyről a Kárpátokon túlra, hogy a magyarok idejében fölkészülhessenek. Vladislav Dan havaselvi vajda joggal ír 1451-ben arról a vérről, „melyet én és az én bojárjaim és egész országom öntöttünk a szent koronáért, Magyarorszáért és a kereszténységért“. Szinte válaszként hangzik erre a székeleyk 1492. évi panasza: „A mi őseink vére különböző országokban, Moldvában, Havaselvén, Rác-, Török-, Horvát-, Bolgárországban bőven hullott, és a mi vérünkéből pataikok folytak, tagjainkból és csontjainkból halmokat hánytak“.

Már az első komoly török támadás román terület ellen magyar visszaütést váltott ki. Mircea cel Bătrán havaselvi vajda, miután Rovine melletti győzelmével sem tudta megállítani a szultán előnyomulását, Magyarországra menekült s 1395-ben formailag is szövetséget kötött Zsigmond magyar királlyal a¹ török ellen. Ennek következménye egy közös magyar-román hadjárat volt, melynek során kiszorították az ellenséget Havaselvérről. Ső'j, Zsigmond most már egy általános európai kereszteshadjárat tervét vetette fel a Balkán felszabadítása érdekében, melyben természetesen a románoknak is fontos szerepet szánt. A nikápolyi csatában (1396) valóban ott volt és keményen harcolt Mircea is a havaselvi csapatokkal, de a szerencse nem kedvezett a keresztényeknek, a csata elveszett s ezzel Havaselve is komoly veszedelembé került. A magyar-román szövetség azonban szembenézett az újabb támadásokkal s kiköszörülte a csorbát. 1400-ban román és magyar csapatok Mircea vezetése alatt tönkrementek egy magyarországi rablóhadjáratról visszatérő török sereget. Zsigmond király maga igyekezett román szövetségesének jóhírért világszerte teirjeszteni, többek közt Fülöp burgundiai herceghez is dicsérő szavakkal írt Mircea győzelmeiről. Mircea halála után fia, I. Mihály ellen egyik rokona, Dan lépett fel trónkövetelőként s a szultán támogatását kérte. A testvérharcban a török védencc került felül: Mihály holtan maradt a csataterén s vele együtt elesett a mindvégig mellette kitartó magyair segédcsapatok vitéz kapitánya, Losonczy István bán, az első magyar, aki életét áldozta a román nemzeti függetlenségért. Ettől kezdve állandóan ismétlődnek a havaselvi trónviszályok, egyik trónkövetelőt a magyarok, a másikat a törökök segítik, de a román közvélemény mindig a keresztény oldalon áll s még azok a vajdák is, akik török segítséggel kerültek trónra, keresztény lelki-

ismeretük és a nemzeti érdek indítására keresni kezdték a kapcsolatot a magyarokkal. Az a Dan vajda is, aki — mint láttuk — riválisa ellen törököt hozott, szintén így cselekedett s mikor ezért a szultán leváltotta, magyar csapatok hozták őt vissza Havaselvére. Majd Ozorai Pipóval, Zsigmond király kapitányával együtt felszabadította a török által megszállt Giurgiu és Tumu dunai várakat és szétverte az ellene küldött török sereget. A harc változó szerencsével folyt tovább, Danit még háromszor egymásután helyezték vissza trónjára magyar seregek, egyízben Zsigmond személyes vezetése alatt, amit a vajda azzal viszonozott, hogy a király mellett harcolt a híres, de szerencsétlen végű galambod ütközetben. Utódai azonban nem tudtak megbirkózni az egyre nagyobb erejű török támadásokkal s kénytelenek voltak a szultán fennhatóságát elismerni.

Új lendületet vett az ellenállás Hunyadi János fellépésével. Magyar és román csapatok élén aratott világraszóló győzelmei új erőt öntöttek mindkét népbe, visszaadták a románság önbizalmát és büszkeséggel töltötték el a magyarságot. Személye és működése a magyar-román fegyverbarátság legszebb emléke marad mindenkor. Első sikereinek hatására Havaselve vitéz vajdiája, Vlad Dracul, aki magyar segítséggel foglalta el trónját, később azonban reményét veszítve, meghódolt a szultánnak, most csatlakozott a keresztényekhez és elkíserte Hunyadit nagysikerű bulgáriai hadjáratára (1443). Noha utóbb, Hunyadi átmeneti kudarcainak következtében visszapártolt a szultánhoz s ezért Hunyadi megölette, fiát, Vlad Tepest mégis magyar csapatok segítették apja örökségét elfoglalni. Ez a vakmerő, kegyetlen vajda rövid uralkodása alatt igyekezett megfelelni a beléje helyezett bizalomnak s keményen harcolt a szultán ellen.

Ekkor már a másik román állam, Moldva is harcban állott az ozmán hódítóval. Nagy vajdája, Stefan cel Mare, szintén felismerte az érdekközösséget, mely a magyarságot és románságot összefűzte s kibékült Hunyadi Mátyás királlyal, akivel előzőleg egy vetélytársának nyújtott magyar támogatás miatt fegyveres összeütközésre is sor került. Emlékezetes csatáiban, melyeket a török ellen vívott, már magyar csapatok is harcoltak seregében. A diadalmas Vaslui-i csatában (1475) a székelyek nyitották meg a harcot s ha Valea Albá-hoz nem is értek el idejében Drágfi Bertalan erdélyi vajda csapatai, hogy Stefan vereségé: meggátolják, megjelenésük mégis arra kényszerítette a szultánt, hogy erőltetett menetben visszavonuljon és veszendőbe hagyja győzelme eredményeit, Sőt, az egyesült magyar-román hadsereg üldözőbe vette őt s

visszafoglalta a Havaselvét is. Nemcsak saját népe, hanem a magyar közvélemény is ünnepelte Stefan hőstetteit, az ú. n. dubnici magyar krónika mint alattvalóinak bölcs gondviselőjét emlegeti. Ő maga viszont hangsúlyozta, hogy nemcsak magáért és országáért, hanem az egész kereszténységért s ezen belül Magyarországért is küzd, melynek „védőfala” szerinte Moldva is. A nyugati hadjárataival elfoglalt Mátyás király nem tudta mindig kellőkéig támogatni Stefánt, azonban igyekezett őt kárpótolni a török által elfoglalt váraiért, azzal, hogy Erdélyben adományozott neki birtokait.

Havaselvén ezalatt tovább folytatódtak a trónvillongások a magyar és a török párt között, a vajdák sűrűn váltakoztak s bármennyire is igyekeztek a magyarok védeenceiket biztosítani, a török túlerővel szemben csak ideig óráig sikerült őket fenntartani. Már közeledett az a pillanat, mikor Magyarország is össze kellett, hogy omoljon a török roham alatt. Utoljára még azonban meg tudta a magyar-román együttműködés akadályozni, hogy Havaselve végleg elveszítse függetlenségét. Az a veszély fenyegetett ugyanis, hogy mint szerb vagy bolgár földön, itt is megszünteti a szultán a nemzeti államot s a vajdák helyett török pasát nevez ki az ország élére. Az uralom átvételére érkező Mehmet béggel szemben Radu dela Afumati vajda vette fel a harcot! s hogy végül sikerült is neki a szultánt szándékának megváltoztatására, a havaselvi nemzeti önkormányzat fenntartására bírni, az nagyrészt annak köszönhető, hogy Zápolya János erdélyi vajda, a későbbi magyar király kétízben is fegyverrel kelt a románok segítségére.

Nemsokára azonban bekövetkezett a magyarság mohácsi katasztrófája (1526). A kettős királyválasztás kettészakította Magyarországot. Nyugaton Habsburg Ferdinánd, V. Károly császár öccse uralkodott, akit a magyar arisztokrácia a török elleni harc támogatásának reményében választott meg, míg keleten Zápolya, a köznemesek „nemzeti” pártjának királya vetette meg a lábát. A testvérharcot felhasználva, a szultán elfoglalta Budát (1541) s a két magyar állam közé ettől kezdve a török hatalom ékként fűrődött be. A török közbelépés állandósította Magyarország feldarabolását, ami a románságra is végzetes következményekkel járt, mert a meggyengült magyarság nem támogathatta többé a vajdaságok szabadságharcát. Petru Rares moldvai vajda, aki többször avatkozott be a magyar ellenkirályok küzdelmébe, maga is jobban szeretne volna, ha az így elért átmeneti gazdasági előnyök helyett a régi egységes Magyarország segítségét élvezheti s arra kérte a lengyel királyt, hogy működjük közre a magyar államegység helyre-

állításában. Ez azonban nem sikerült s egy félévszázadnak kellett eltelnie, amíg a magyarság Erdélyben olyan államot tudott! szervezni, mely — a török fennhatóság elismerése árán — elég erős volt arra, hogy öncélú nemzeti politikát kezdeményezzen s végső fokon a török iga lerázására gondolhasson.

Erre a 16. század végén nyílt alkalom, mikor a Habsburgok végre elszánták magukat arra, hogy megindítsák a régóta ígért keresztteshadjáratot. A „keresztény ligához“ csatlakozott Erdély és a két román vajdaság Í9, egy olyan államszövetség formájában, melyben a vezetőszerp a középkori magyar protektorátusi viszony felújításával az erdélyi fejedelemé, Báthory Zsigmondé volt. A harcot Vitéz Mihály havaseívi vajda cálugáreni-i csatája nyitotta meg s a győzelem nem kis részben a Király Albert vezetése alatt küzdő székely segédcapatok érdeme is volt. A túlerő azonban Mihályt hátrálásra kényszerítette s ekkor Báthory egész had'seregével indult meg Havaselve felszabadítására. Az egyesült magyar-román csapatok, élükön a két nép legkiválóbb hadvezéreivel, Bocskai Istvánnal és Mihály vajdával, a Dunáig kergették Színán nagyvezírt s a* giurgiúi döntő csatában a török sereg nagyrésze megsemmisült (1595). A siker kiaknázását azonban a Habsburgok és a magyarság konfliktusa megakadályozta. Az idegen dinasztia, miután Báthory lemondásával Erdélyre is kiterjesztette uralmát, nem annyira a felszabadító háború folytatására, hanem a magyar nemzeti önkormányzat és a protestáns vallásszabadság megtörésére igyekezett. Ez a fordulat a magyarságot végzetes dilemma elé állította. Voltak, akik továbbra is kítartottak a Habsburgokba vetett reménység mellett, de egyre többen, különösen az erdélyiek ébredtek rá arra, hogy a német éppen úgy ellensége a nemzetnek, mint a török s a Habsburgok vasjarmában visszakívánták a belpolitikai szabadságot alig korlátozó török fennhatóságot. Mihály vajdát közélről érintette ez a válság, mert életét tette fel a török elleni küzdelemre s a Báthoriakat visszahívó erdélyi forradalom, melynek következménye a törökkel való egyezkedés lett, bekerítéssel fenyegette. Úgy vélte, hogy a keresztény ügy árulóin áll bosszút, mikor Habsburg biztatásra az elégedetlen székelyek segítségével Erdélyt eifoglalta. Az volt az ambíciója, hogy ő ál'Ijon az élére a magyar-román törökellenes szövetségnek az erre méltatlanná vált Báthoryak helyett s remélte, hogy a Habsburg-hú nyugati magyarság támogatni fogja őt. „Amíg élek, nagy hűséggel fogom szolgálni a császárt, Magyarországot és az egész kereszténységet“ — írta közvetlenül Erdély elfoglalása után Prágába, de nem számolt sem a magyarság

többségének egyre növekvő Habsburg-gyűlöletével, sem azzal, hogy a Habsburgok őt csak a magyarság megtörésére akarják felhasználni, hogy aztán elejtsék. Ugyanaz a Basta császári tábornok, aki Bocskait, a magyar szabadságmozgalom vezérét halálra kereste, megölette Mihályt is (1601). Ezek az évek a magyar-román viszonyt súlyos próbának tették ki. Mindkét oldalon teljes volt az új helyzettel szemben a tanácstalanság. A székelyek Mihályban sz[^]badítójukat és a kereszténység hőst, az erdélyi magyar nemesek elnyomójukat és a Habsburgok bérencét! látták, viszont nem egy nyugati magyar arisztokrata, mint például Rákóczy Lajos, mindvégig kitartott a vajda mellett. Ezzel szemben egyes románok, elsősorban Mihály legbizalmasabb hívei, a Buzescu-testvérek a magyar-román béke érdekében odáig menitek, hogy még Erdély elfoglalását is ellenezték s azután is igyekeztek Mihály és a magyar nemesség ellentétét, mérsékelni. Korántsem lehet tehát ezeket az eseményekéit egy általános magyar-román szembefordulás jegyében polarizálni, mégis a kölcsönösen elszenvedett sérelmek s az, hogy a magyarság ezután a román vajdákban a Habsburgok lehetséges eszközt, a románság viszont az erdélyi magyarságban a török bekerítő politika alkalmi kiszolgálóját látta, mindkét félben bizalmatlanságot kellett a másik ellen. Már a középkori közös törökellenes hadjáratok idején keserű nyilatkozatok hangoztak ell a magyar szószegésről, valahányszor a megígért! támogatás elmaradt s a román hűtlenségről, ha a szorongatott vajda meghódolt a szultánnak, ezután azonban ezek a sztereotíp formulák egyre gyakrabban merülnek fel s megrögződve a közhasználatban), lényeges alkotórészeivé válnak a két nép egymásról formált szemléletének.

A magyar-román viszony normalizálódására ezért Mihály vajda halála után is csak lassan kerülhetett sor. Radü Serban havaselvi vajda a Habsburg-barát politikát folytatta s 1603-ban az ő fegyverei törték meg Székely Mózes fejedelem Habsburg-ellenes szabadságmozgalmát. Miután Bocskai harca sikerrel járt és a bécsi békében (1606) kikényszerítette a Habsburgoktól minid a nyugati magyarok alkotmányos jogainak, mind Erdély önállóságának elismerését, a megerősödött Erdély és a vajdaságok között; ismét formális szövetségekötés jött létre, de most már nem a török eillen, hanem csak a jószomszédi viszony megőrzésére s jóval kevesebb hangsúllyal az erdélyi vezetőszerepen. A nagyratörő, hevesvérű Báthory Gábor főjedelem és Radu Serban között azonban: viszály támadt; Báthory támadására egyesült Habsburg-havaselvi ellentámadás következett, de Radu Serbanmak tapasztalnia

kelleti, akárcsak annakidején Mihálynak, hogy a román politikai érdek nem a magyarellenes, hanem a magyarbarát irányzatot írja elő. Trónjától megfosztva, haláláig száműzetésben élt, utódai pedig, csak úgy, mint a moldvai vajdák, tanultak bukásából s megújították a szövetséget az erdélyi fejedelmekkel. Bethlen Gábor és a két Rákóczi György a maguk részéről is levonták a közelmúlt tanulságait s nem erőszakolták többé a vajdaságok feletti protektorátust, hanem megelégedtek a három ország viszonyában a hangadó rangjával. Uralmuk alatt Erdély aranykorát élte s nem véletlen, hogy Havaselve és Moldva ugyanebben az időben, Matei Basarab és Vasile Lupu uralkodása alatt sem azelőtt, sem azután sokáig nem ért politikai és kulturális virágzásnak örvendtek. A béke és jólét e rövid korszakának alapja kér bölcs és mérsékelt államférfinak, az öreg Rákóczi Györgynek é9 Matei Basarabnak szoros együttműködése volt. Szövetségük ereje mérsékelt a Porta mohóságát is, a török fennhatóság sokat engedett nyomasztó hatásából. A békességet csak a nyughatatlan Lupu ambíciói zavarták, aki többször kísérletet tett, hogy Havaselvét is megszerezze magának, de erdélyi-havaselvi összefogással invázióit mindannyiszor sikerült kivédeni, sőt végül saját trónját is át kellett engednie az erdélyi orientációjú Gheorghe Stefannak. Matei elérte azt, ami ezekben a zavaros évszázadokban kevés román vajdának adatott meg: hosszú uralkodás után természetes halállal halt meg. ömaga is tudatában volt, hogy ezt elsősorban az erdélyi támogatásnak köszönhette. Rokonszenves egyénisége Erdélyben is tiszteletnek örvendett, halálakor Köröspataki János papköltő sajnálattal emlékezik meg arról a veszteségről, mely ezáltal Erdélyt érte, hiszen a török-tatár támadások elhárításában neki is oroszlánrésze volt. Utódját, Serban Constanánt a fiatal Rákóczi György személyesen védelmezte meg lázadó zsoldosai ellen s a magyar-román együttműködés talán sohasem látszott olyan zavartalannak, mint ekkor.

A Porta azonban már jóid'etje féltékenyen nézte vazallusainak egyetértését és önálló politikai tevékenységét s csak az alkalmat várta, hogy letörje őket. II. Rákóczi Györgynek és román szövetségeseinek Lengyelország ellen vezetett szerencsétlenségű hadjárata szolgáltatra ezt az alkalmat A szultán mindhármukat megfosztotta trónjuktól. Közös ellenállás kezdődött, de a túlerővel szemben magyarok és románok tehetetlenek voltak. Rákóczi és utóda, Kemény János elestek a küzdelemben, a román vajdák a nyugati Magyarországra bujdosnak s a száműzetésben hamarosan követték őket utódaik, Radu Mihnea és Grigorascu Ghica is, akik szintén magukra vonták a szultán haragját.

A török elnyomás a vajdaságokban és Erdélyben, a Habsburg-abszolútizmus a nyugati Magyarországon ekkor vált a legsúlyosabbá. Magyarok és románok, önsorsuk irányításának szinte minden lehetőségétől megfosztva, két nagyhatalom, a Habsburgok és a török konfliktusának ütközőpontjába kerültek. Következésképpen, öncélú politikát egyik sem kezdeményezhetett s a magyar-román viszony az idegen imperia-
lizmusok függvénye lett. A német és a török között Erdély birtokáért megvívott zernyesti csata (1690) kettő testvérharc volt: egyik oldalról a legális erdélyi magyar kormányzat feje, Teleki Mihály és Bálačeanu havaselvi trónkövetelő, a másik oldalról Thököly Imre kuruc vezér és Bráncoveanu havaselvi vajda vezettek magyarok ellen magyarokat, románok ellen románokat. Ekkor a szerencse a töröknek kedvezett, Teleki és Bálačeanu holtján maradtak a csatatéren, nemsokára azonban fordult a kocka és Thököly havaselvi bujdosás után kisászsiai száműzésben halt meg, míg Bráncoveanút, aki az orosz cárral keresett kapcsolatokat a hanyatló félhold ellen, török hóhér végezte ki a Boszporusz partján. A német-török rivalitás, mely két magyar és román generáció legjobbait is felőrölte, azzal végződött, hogy Erdély Habsburg uralom alá került, míg a román vajdaságok török uralom alatt maradtak. A kárpáti határon tőbbé nem magyarok és románok, hanem két világbirodalom állt szemben egymással, a két nép kapcsolatait nem önmaguk, hanem Bécs és Konstantinápoly szőtték-irányították, nagyrészt az érdekeltektől idegen célok szolgálatában. Az elszigetelődés így teljes lett és a magyar-román sorsközösség tudata elhalványodott éppen abban a korszakban, mikor mindkét nép történelmének legsúlyosabb megpróbáltatásait élte át s legnagyobb szüksége lett volna a másik támogatására.

A közvetlen politikai kapcsolatok megszakadása, a valaha oly sűrű személyes érintkezések kimaradása hozzájárult ahhoz, hogy az összekötő és elválasztó tényezők közül hovatovább az utóbbiak kerekedjenek felül a két nép viszonyában. Ez a folyamat már a mohácsi vész után megindult, s ha az egymásrautaltság újra meg újra ellensúlyozta is, lehetetlen meg nem figyelni azt a módosulást, mely a románság magyarszemléletében végbement. A 16. században még a középkorból áthagyományozott viszony állt fenn, a románok Erdélyt a középkori magyar királyság jogutódjának tekintették, fejedelmét „királynak“ (craiu) nevezték s nem ütköztek meg azon, hogy Báthory Zsigmond a szent korona protektorátusát akarta a vajdaságok felett visszaállítani. Mihály vajda erdélyi vállalkozása azonban, bármennyire epizódjellegű

is volt, rádöbbenhette a románságot, hogy az erőviszonyok megváltoztak, a kettészakadt magyarság keleti fele nem képviseli már azt a súlyt, mellyel a dunai hegemóniát magának biztosíthatja. A magyar nagyhatalom helyreállításának reménye a Báthoryakkal elbukott s ezt a románság is realizálta. Ureche moldvai krónikás a 17. század közepén úgy ír Magyarországnak, a kereszténység védőbástyájának hajdani nagyságáról, mint ami már visszahozhatatlanul a múlté s az egyenrangúság érzésével jegyzi meg, hogy Erdély éppen úgy a török vazalusa, mint a román vajdaságok.

Ha a múlt presztízse és a tényleges erőviszonyok vitathatatlanná tették is a magyair Erdély nagy nemzetközi szerepét, már a 17. században akadtak román vajdák, akik lehetségesnek hitték, hogy megismételhetik Mihály szerencséjét és megszerezhetik maguknak Erdély trónját. Vasile Lupu, Gheorghe Dúca,, Şeirban Cantacuzino, egytől-egyig frissen asszimilált levantín oligarchák táplálták magukban ezt az ambíciót, s Lupuriak mar az az ötlet is megfordult¹ a fejében, hogy a magyar földesurak ellen fellázított erdélyi román parasztokat is eszközül használja célja elérésében. A tősgyökeres román bojárok azonban, akik a magyar-román viszonyt a múlt hagyományain át nézték, fejcsováló szkepszissel fogadták és irreális kalandvágynak tartották ezeket a terveket. Miron Costin moldvai krónikás, aki pedig büszke öntudattal hirdette a három ország románságának közös római eredetét és nyelvi egységét, elképzelhetetlennek tartotta, hogy ortodox vajda kálvinista országon; uralkodhassék, mert az országot, csak úgy, mint magyar kortársai, a nemességgel azonosította. A nacionalizmust a politikában aikkor még a társadalmi és vallási öntudat teljesen háttérbe szorította.

A román nemzeti egység gondolatát az orthodox szolidaritás helyettesítette s ez tetjete a három ország románságának közös ügyévé az erdélyi magyar protestáns térítő akciókkal szembeni ellenállást. Ennek a térítésnek köszönhetitek egyébként a románok az első bibliafordításokat! s általában az anyanyelvű irodalom megindulását, nagyrészt erdélyi magyar fejedelmek és főurak költségén s ezáltal szorult ki a szláv nyelv is a román istentiszteletből. A tömegek etilenállásán azonban mind'en további reformáló törekvés, minden dogmatikai újítás megtört. Az erdélyi román ortodoxia az anyanyelvű istentisztelettel megerősödve, igazán népi vallássá válva került ki a küzdelemből s a nyelvi újítások hamarosan a vajdaságokban is elterjedtek. A havaselvi és moldvai ortodox egyház a vajdák támogatásával sietett segítségére a szorongatott erdélyi hittestvéreknek s a reformáció ellen saját fegyve-

reit fordítva, anyanyelvű vallásos propagandát fejtett ki, melyben itt-ott a népi szolidaritás gondolata is felcsillant. Varlaam moldvai metropolita vitairatában az ortodox hithűség mellett a közös származást is emlékeztetébe idézi az erdélyi románoknak és Lukaris konstantinápolyi pátriárka Bethlen Gábor térítési kísérletei legfőbb akadályának szintén az erdélyi és vajdasági románokat összefűző faji és nyelvi szálakat tartotta. Ennek a prenacionális, ortodox színezetű népi eigységtud'atnak adott a vallási küzdelem magyarellenes élt s így jelentkezik ez ugyanannál a Canitacuzino Konstantinnál, aki — mint látuk — a magyar-román együttműködésről olyan kedvezően írt: „örökké és javíthatatlanul ellenségei és irigyei voltak a magyarok a románoknak, s ha tethették volna, mind leigázzák őket, mint ahogy az erdélyi románok nagyrészét le is igázták s — ahogy ők mondják — jobbágyaikká tették. Ezenkívül az erdélyi magyar nemesek nagyrésze is román vagy román eredetű, de mivel annak az országnak a vezetősége kálvinista, azok meg az udvarnál szolgáltak,, hát kálvinizáltak és így őket is magyaroknak mondják. Elcserélve hitüket, román nevezetüket is elcserélték“.

Tagadhatatlan, hogy a román reformáció — különösen a nemesség körében — asszimilációs folyamatot indított meg, s ha ez nem is volt olyan általános hatású, mint ahogy azt Cantacuzino ortodox aggodfalmában látta, a kálvinista vagy félkálvinisba erdélyi románság valóban eltávolodott ortodox hittestvérekői s ugyanekkor közeledett a magyarsághoz. Ez természetes is volt, mert¹ új műveltségének forrása a magyar kultúra volt; a román bibliaszövegek, énekeskönyvek, katekizmusok, prédikációk, erkölcsi oktató művek nagyrészét magyarból fordí oították, a papok közül igen sokan magyar iskolákat látogattak. Ez azonban nem jelentette szükségszerűen az elmagyarosodást, sőt éppen ezek a magyar protestáns hatás alatt álló román literátorok voltak az elsők, akik a román anyanyelv édességét felfedezték, a politikai határok által szétválasztott románság nyelvi egységét hirdették s nem győzték eléggé hangsúlyozni, hogy írásukkal szeretető román népük haladását akarják szolgálni. Mi sem állt távolabb a térítést kezdeményező és támogató erdélyi magyar fejedelmektől, mint az, hogy özi a román „nemzeti“ missziót akadályozzák. Hosszú ideig valósággal kényszert kellett alkalmazniuk, hogy a román istentiszteletből a szláv nyelvet kiszorítsák s ráerőszakolják a románokra anyanyelvüket. Véletlenül sem jutott azonban eszükbe, hogy a magyar istentiszteleti nyelv érdekében folytassanak a románok között propagandát. Mikor Lorántffy Zsuzsanna fejedelem-

asszony iskolát alapított a fogarasföldi románok számára, szigorúan az anyanyelvű oktatást írta elő s ha lehetőséget kívánt adni a román tanulóknak a magyar nyelv megtanulására, egyúttal arról is intézkedett, hogy magyarok románul tanulhassanak. Ha volt a vallási buzgóságon túlnenő tendencia az erdélyi fejedelmek térítő törekvéseiben, ez kétségtelenül a kulturális közelítési célzat volt, mely Lórántffy Zsuzsanna fenti intézkedéseiben is kifejezésre jut. A 17. század politikai ideálja az egyvallású állam volt s Bethlem Gábor és utódai is ebben az eszmekörben éltek. Ambíciójüket azonban egy protestáns Erdély ki-elégítette volna, koncepciójukban) egy-egy magyar, román és német nyelvű, de protestáns alapú kultúra jól megfent egymás mellett. Így gondolkodtak egyébként a kálvinizmus felé hajló román papok is. Hálásak voltak magyar mecénásaiknak, hogy a román anyanyelvű irodalom virágzását lehetővé tették s nem a magyarságot, hanem a szlavofil ortodox reakciót tartották ellenségüknek. Mikor a szerb Brankovics Száva erdélyi román metropolitja azzal akarta a protestáns térítést akadályozni, hogy a román könyvnyomdát elrejtette s lehetetlenné tette román nyelvű könyvek kiadását, felháborodott papjai a magyar fejedelemtől keresték a „nemzeti ügy“ támogatását s meg is kapták, ugyanakkor viszont a havaselvi vajda mindent megtett a metropolka védelmére. A román anyanyelv ügye tehát az ortodox érdeket is háttérbe szorította s egyúttal magyar-román együttműködést hozott létre.

Ugyancsak a magyar-román kulturális együttműködés eredménye volt, hogy az erdélyi románság megtalálta az utat a nagy ősközhöz, a latin nyelvhez és a római múlthoz. A magyarság számára a humanizmus f edezf.e fel a klasszikus ókor varázsát s a magyar humanisták sajátos lokálpatriotizmussal kezdték az erdélyi románságot emlegetni, mint hazájuk és a csodált Róma kapcsolatának eleven bizonyítékát. Éppen' olyan büszkék voltak íómán honfitársaik római származására, mint saját népünknek hún eredetére. A 16. századi Oláh Miklós esztergomi érsek nem első és nem utolsó a sorban, mikor Erdélyről írva egyaránt megemlékezik a székelyek és románok előkelő családfájáról. Oláh Miklós egyébként első láncszeme a magyar és román humanizmus bensőséges kapcsolatainak. Harmonikus egyéniségében a román népi, magyar nemzeti és kozmopolita kulturális öntudat zavaratlanul olvadtak össze, sohasem érezte szükségét, hogy bármelyiket a másik kettő javára tagadja, vagy akár csak elhallgassa. Ugyanolyan szintézise ő a magyar és román kulturális értékeknek a népekfölötti humanizmus jegyében, mint amilyen szintézis volt politikai síkon

Hunyadi János a keresztény szolidaritás eszmekörében. Hogy mégis mindketten népüktől, a románságból eltávolodtak s a szorosabb szálak nemzetükhöz, a magyarsághoz fűzték őket, az karrierjük mellett első-sorban annak tulajdonítható, hogy nyugati keresztények voltak. Mihelyt azonban az erdélyi román reformációban szintézis jött létre a nyugati és keleti kereszténység között s egyúttal az anyanyelv jelentősége is megnövekedett, lehetőségessé vált egy olyan magyar-román kulturális együttműködés, melyben mindkét fél megőrizhette önállóságát. Így kerülhettek ki a magyar iskolákból olyan román humanisták, mint a 17. századbeli Halics Mihály, aki egyik versében, az első román disztichonban, román öntudattal egy magyar iskolatársát, a niagytudományú Páriz Ferencet köszöntötte fel.

A román reformáció által megmunkált talajon sarjadt ki a vajdaságok ortodox humanizmusa, mely indításait lengyel főiskolákon szerzte, de megtalálta kapcsolatait a magyar művelődéssel is. A román krónikások otthonosan mozogtak a magyar humanista történészek gondolatvilágában, hiszen műveikben lépten-nyomon a közös múlt adataira bukkantak s megtalálták bennük a románság római származásának lelkesítő tézisének is. Miron Costin még azt is érdemesnek találta, hogy egy, a magyar királyság történetét tárgyaló erdélyi munkát lefordítson románra, Cantacuzino Konstantin pedig azzal lepte meg magyar emigráns vendégeit, hogy Bethlen Gábor végrendeletéből idézett számukra bölcs intelmeket. Még jobban elmélyítette a magyar-román művelődési kapcsolatokat a második nagy ideológiai szintézis, az erdélyi román egyháznak Rómával kötött uniója. Ezt az uniót az Erdélyt megszerző Habsburgok szorgalmazták s mivel a protestáns fejedelmeknél jóval erőszakosabb térítési eszközöket alkalmaztak, a románság kezdeti ellenállása is elkeseredettebb volt. Az üldözött ortodox reakció vezérének, Nagyszegi Gábor román nemest nem kisebb emberek támogatták, mint Bethlen Miklós erdélyi kancellár, a korszak legműveltebb magyarja és legtekintélyesebb politikusa. A Habsburg-hatalom nyomasztó túlereje azonban legyőzte az ortodox-kálvinista összefogást, s az unió, részben magyar jezsuiták, mint Bárányi Pál buzgósága révén, az erdélyi románság egy részét meghódította. Ugyancsak el kellett buknia II. Rákóczi Ferenc mozgalmanak, mely a bécsi abszolutizmus ellen a nemzeti, szociális és vallási szabadság kivívására Magyarország összes nemzetiségeit, köztük a románokat! is egyesítette. Rákóczi mellett küzdöttek az ortodox román papok Cirka János püspökükkel az élén, a román parasztok, legendás népvezérek, Piotea és Balica szabadcsapataiban s a ro-

mán nemesek, akik közül az apsaiak máig is őreik templomukban a fejedelem zászlóit. Románok voltak Rákóczi konstantinápolyi és moszkvai követei, Talabá János és Corbea Tódor is.

A diadalmaskodó Habsburg-abszolútizmus hatására az erdélyi magyar-román viszony is módosulni kezdett. Az unitus román papság közvetlen érintkezésbe jutott a bécsi kormánykörökkel s rábredtek arra., hogy a magyarság politikai vezetőszerke kétségessé vált. Papokból, nemesekből, állami hivatalnokokból, szabad foglalkozású értelmiségiekből román elit kezdett képződni, mely nem tartotta már érdemesnek a megfigyelt presztízsű magyarsághoz való asszimilálódás révén járni be a politikai vezetőrétegbe, hanem a magyar, székely és szász szabad emberek politikai „nemzeteihez“ hasonló negyedik román „nemzetbe“ tömörülve, kollektív politikai jogokat követel* magának. A római származás tudata politikai fegyverré vált a román értelmiség kezében, előkelő származásukra és őslakos mivoltukra hivatkozhattak emancipációs küzdelmükben. Később, a felvilágosodás hatására új érvek is felmerültek, azt a szerződést, melyet a 12. századi magyar Gesta szerint a erdélyi románok és a honfoglaló magyarok kötöttek volna egymással, a 18. századvégi románok rousseaui „Contrat social“-nak értelmezték, melyből a politikai egyenjogúság következik. Az erdélyi feudális alkotmánynak a románok javára való módosítását a magyar-szász-székely kiváltságosok azzal a kifogással utasították el, hogy a román nemesek amúgy is tagjai a nemesi „magyar“ nemzetnek, tehát birtokában vannak a politikai érvényesülés! lehetővé tevő kiváltságoknak, a román jobbágyok viszont éppen úgy nem {Járhatnak igényt politikai jogokra, mint a magyar, szász vagy székely jobbágyok. A valóság azonban kissé másképp festett, mert a román „kiváltságosok“ a politikai vezetőréteg alsó régióiban helyezkedtek el s tényleges beleszólásuk az országos ügyek Mérésébe alig volt, márpedig ők éppen ezt akarták s nem elégedhettek meg gyakorlatilag mitsem érő, elvi kiváltságokkal. Az erdélyi rendiség kétségkívül megerősödött volna egy román rendli vezetőréteg bekapcsolódásával s ez már a rendi kiváltságok letörésére igyekvő bécsi kormánynak is kellemetlen lető volna, ezért a román törekvéseket csak addig a pontig támogatta, amíg azokkal a magyarságot sakkban tarthatta, de megvalósulásukat végül is maga gáncsolta el. A magyar nemesség pozícióját egyébként a román rendi és bécsi abszolúti támadás mellett a jobbágymozgolódások is veszélyeztették, nem csoda tehát, hogy defenzívába vonulva, megmerevedett s nem találta meg a megfelelő, korszerű kiutat.

Az erdélyi jobbágyság sorsa a 18. században érezhetően megnehezedett, aminek oka elsősorban az volt, hogy a népesség szaporulatával és az iparosodó Nyugatról betörő igényekkel az agrártermelés nem tudott lépést tartani; eszközeinek és módszereinek primitívsége nyomort és elégedetlenséget idézett elő. A bécsi udvar az atdójövedelmek fokozása kedvéért segítém akart a helyzetben, de a bajok egyedüli forrásának a feudális elnyomást látta s nem akarta észrevenni, hogy saját gazdaságpolitikája, mely a nyugati iparos Habsburg-tartományok gyarmatává süllyesztette Erdélyt, legalább éppen olyan bűnös. A reformok tehát, melyek a nemesség hevejs ellenzése közben a jobbágyszolgáltatások mérséklésére irányultak, anélkül, hogy a t(ermelé9 modernizálása!! is megfelelően előmozdították volna, tüneti kezelésnek bizonyultak s csak a nyugtalanságot növelték. A nagy tömegében ekkor már román jobbágyságot a szociális nyomás és- a Habsburgok jobbágybarát intézkedései, az uniós térirések és a havaselvi, szerb és orosz ellenpropaganda ellentétes hullámai felkavarták s a lelkeken egy vak szenvedélyektől fűtött ortodox színezetű jobbágyirredenta hatalmasodott el, mely azon töltötte ki bosszúját, akiit leghamarabb előltalált. Ez a magyar földesúr és pap volt. Horia parasztlázadása (1784), noha állami birtokon, örmény korcsmabérlők ellen robbanö ki,, hamarosan a földesurakkal azonosított magyarság ellen fordult. A fegyverre kelt román parasztok nemcsak magyar nemesekéi? (főleg a középkor óta elmagyarosodott keínézivadékokat), hanem birtoktalan magyarokat, tisztviselőket, katolikus és protestáns papokat is legyilkoltak, magyar asszonyokat feleségül kényszerítettek férjük gyilkosaihoz s erőszakkal térítették őket ortodox hitre. Ennek ellenére magyar jobbágyok is résztvettek a mozgalomban, mint ahogy annakidején Budai Nagy Antal (1437) és Dózsa György (1514) magyar paraszt forradalmaihoz is szépszámmal csatlakoztok románok. A kiváltságosok és a jobbágyok nemzeti tudatközössége ekkor még nem aliakult ki. A román politikai egyenjogúság és a dákoromán történet szemlélet apostola, Klein Sámuel nemesi öntudattal „átkozott“ rendbontóknak bélyegezte Horiáékat, a magyar nemes viszont elüldözte nyakas magyar jobbágyát a kezelhetőbb román kedvéért. A román elitnek ekkor még szervesebb kapcsolatai voltak a magyar vezetőréteggel, mint saját népével s a magyar jobbágy legalább úgy ismerte a román népi kultúrát, mint földesurair szellemi életét.

A román értelmiség a magyar művelődéssel már az iskolában érintkezésbe került, hiszen az unitusok nagy számmal tanultak Nagy-

szombatban és Kolozsvárt a magyar szerzetesiskolákban, az ortodox románok közül pedig sokan látogatták a nagyenyedi kálvinista, kollégiumot. A 17. században kialakult humanista együttműködés tehát tovább folyt, az országgyűléseken lezajló politikai viták nem zavarhatják. A román politikai törekvések alapját képező dákoromán történelemszemléletet román tudósok magyar közreműködéssel dolgozhatták ki. Klein Sámuel szótárához Virág Benedek szállított adatokat, Sinkai György pártromán krónikájának anyagát Benkő Józseffel és Cornádes Dániellel beszélte át, Maior Péter pedig a pesti Széchényi Könyvtárban gyűjthetett adatait a dákoromán eszméket nagy hatással népszerűsítő könyvéhez, melyről a magyar hatóság úgy nyilatkozott, hogy „ez a történelemkönyv régi és hiteles történetírók nyomán készült s román nyelvein az egyetlen, melyet azok, akik csak románul tudnak, haszonnal olvashatnak“. Azok a „régis és hiteles“ történetírók, akikre Maior hivatkozott, a magyar humanizmus büszkeségei voltak s nem kevesebb határozottsággal képviselték a dákoromán kontinuitás tézisét, mint a szerző. A magyar közvélemény ezt a tanítást' nem találta veszélyesnek, s még évtizedekig maga is ragaszkodott hozzá, noha már akkor komoly tudományos kritika merült fel ellene.

Együtt léptek át magyarok és erdélyi románok a humanizmusból a felvilágosodásba is. A szabadkőműves páholyok itudlományművelői és honismereti programjába románok is bekapcsolódtak s a kolozsvári román szemészprofesszor, Molnár János Aranka György magyar nyelv-művelő“ társaságával tartott fenn bensőséges kapcsolatokat. Az erdélyi patriotizmus összekötő ereje ekkor még versenyezni tudott az alig ébredő nacionalizmus elválasztó hatásával. Végre is a román értelmiség sem akart többet, mint teljes erejével bekapcsolódni, egyenjogulag befolyjni a közös haza vezetésébe. A korszerű nagy feladat a századfordulón a népművelés volt, mely kinek-^kiinek a maga anyanyelvén közvetíteni kívánta a nyugati kulturális forradalom jótéteményeit. Komoly népművelő együttműködés alakult ki magyarok és románok között a budai Egyetemi Nyomda körül, mely a legkiválóbb román szerzők tollából hosszú sorát adta ki gazdasági, orvosi tanácsoknak, nyelvészeti munkáknak, földrajzi, vallásos műveknek és egyéb hasznos könyveknek, s meilynek román cenzorai éppen a „három nagy“, Klein, Sinkai és Maior voltak. De szellemi találkozóhelye lett az Egyetemi Nyomda a vajdaságok román íróinak is, sorra fordultak ide, írásaikat ajánlva fel kiadásra.. Itt jelent meg itióbbek közt a havaselvi Golescu Konstantin útinaplója is, mely amellet hogy a nyugati felvilágosodás

eszméinek egyik első román úttörése, elismerő szavakat tartalmaz az egykorú magyar reformmozgalomról is. A magyar-román népművelő összefogásnak legszorgalmasabb munkása Barac János volt, aki Nagyenyeden szerette meg a magyar irodalmat, melynek egyik legbuzgóbb román tolmácsolója lett. Az ő fordításaiból ismerték meg a románok Árgirus meséjét, Dugonics írásait, sőt a magyar demokratikus gondolkozás korai termékét, a Ludas Matyit is. A magyar irodalom soha olyan érdeklődésnek nem örvendett román részről, minit ekkortájt, még magyarok is próbálkoztak románra fordítani. Így ültette át Koncz József Csokonai Béka-egér harcát Magyar színtársulat románnyelvű előadásokat rendezett s noha a román nemzeti irodalom ebben az időben még csak bontakozott, egy régi és érdemes képviselőjének, a 18. század ekjén működött Cantemir Demeter humanista vajdának 1834-ben életrajza jelent meg magyarul.

A politika azonban ekkor már egyre zavaróbban avatkozott bele a kulturális kapcsolatok alakulásába. Az értelmiség; rétéig nacionalista érzelmei és érdekei a 19. század harmincas éveiben mindent vonalon fölébe kerekedtek a rendi ideológiának s a romantika és a liberalizmus hatására magyaroknál és románoknál egyaránt kialakult a népi nacionalizmus, mely egyrészt a demokratikus politikai és társadalmi rendet, másrészt) az egy nyelvet beszélők nemzeti egységállamait akarta megvalósítani. A magyarság részeltetni kívánta az új rend! társadalmi-gazdasági előnyeiben a nem-magyar nemzetiségeket is,, de a nemzeftekefeletti Habsburg monarchiából kiszakítani akart „nemzeti“ állaimániak politikai és kulturális vezetését magának szerette volna fenniöarirani s ehhez eíengedhareden feltételnek iaz ország idelgenajkú lakosai nyelvi megmagyarosodását tartotta. Ez a törekvés természetesen ellentétbe került az erdélyi románság politikai egyenjogúságra és anyanyelvű kultúrára irányuló igényeivel. A problémát súlyosabbá tette az, hogy az erdélyi román értelmiség mindinkább hatása alá 'került a vajdaságokban kifejlődött román politikai egységeszmének, mely Erdélyt is a kialakítandó román állam részének tekintette. Ez a gondola* Erdélyből indult ki, minit dákoromán kulturális egységeszme s az álx'alános európai nacionalizmus hatására továbbfejlődve, minit politikai ideológia tért oda vissza, létrehozva azt az egyelőre csak szórványosan, de egyre szenvedélyesebben megnyilatkozó értelmiségi közvéleményt, hogy a románság politikai és kulturális érvényesülését a magyarság megakalyozza s más megoldás nincs, minit? Erdélynek Magyarországtól való elszakítása és az egyesült román fejedelemségekhez való csa/tolása. A ma-

gyarositást, itt az irredentizmust így mindkét féi jogos önvédelemnek mondotta és hitte s ebből a circulus vitiosusból nem volt kiút, mert magyarokat és románokat egyaránt az imperialista nacionalizmus fűtötte, mely a „nemzetállam“ határain belül nem akart más politikai akaratot, sőt lehetőleg nyelvet sem megtúrni, mint a magát. A Kárpátok-koszorúzta „történelmi“ Magyarország amfiteátrumának képe s a Duna-Tisza-Dnyeszter folyó báromszögén emelkedő Nagyrománia piramisának álma mintegy geográfiai szimbólumokká magasztosulva, rögeszmeszerűen belerögződtek a két nép értelmiségének szemléletébe, visszautasítva azt a valóságot, hogy a két földrajzi konstrukció metszi egymást s kölcsönösen leválasztja a másiktól Erdélyt, magyarok és románok közös hazáját. A magyar politikai vezetők azt remélték, hogy a szociális reformok lefegyverzik, sőt talán magyarosodásra bírják a románságot!, a román értelmiségnek azonban „nemzetiség nélkül nem kellett szabadság“. A szembenálló felek, először a történelem folyamán, tömegeikre appelláltak s 1848-ban székely és román paraszt a jogos önvédelem hátében támadt egymásra. A véres polgárháború során a vezetőrétegek sovinizmusa gyűlölietté sűrűsödve itatta át a tömegeket. Mind a magyar, m/ind a román politikusok belátták a harc végzetesen paradox voltát. A magyar szabadságharcot a román nacionalista ellenállás, a román szabadságharcot a bécsi reakcióval való szövetség kompromittálta. Kínos dilemma elé állította az erdélyi kérdés a havaselvi román forradalmárokat is, akik a magyar liberálisokban természetes szövetségest láttak, nem tudtak azonban lemondani a dákoromán eszméről sem. A megegyezés szükségét mindegyik érezte, de egyik fél sem volt hajlandó komoly áldozatokat hozni. Kossuth mély meggyőződéssel mondotta, hogy „a magyaroknak az oláhval s az oláhoknak a magyarral testvéries egyesülésében van mindegyiknek boldog jövője, nem pedig ha az egyik elhagyja magát ámktatni a másik elnyomására, mert akkor oly fegyverhez nyúl, amellyel magát is sújtja“, de a történelmi Magyarország integritását feladni, Erdély és Magyarország uniójáról lemondani nem volt hajlandó. A havaselvi forradalmárok pedig éppen ezt várták tőle s ebben a reményben lelkesedet'l a magyair szabadságharcért Zoe Golescu, a fiatalszívű havaselvi matróna: „Isten adja, hogy ez a két* nép szívvel-lélekkel egyesüljön s együtt valósíthassa meg az egyenlőség és tesívérség nagyszerű eszméit“. A bukaresti forradalom leveretése után Balcescu, Bolliac és emigránstársaik Erdélybe érkezve hamarosan belátták, hogy területi áldozatokra a magyarokat; nem lehet rábírní s meg kellettb elégedniök az erdélyi románság

nemzetiségi autonómiajának biztosításával. Közvetítő tárgyalásaik az erdélyi románok vezére, Avram Jaincu és Kossuth között már majdnem eredményre vezettek, mikor a magyar szabadságharc is elbukott s Kossuthék szintén emigrációba kényszerültek. A magyar-román tárgyalások az emigrációban is továbbfolytak, most már, a Dunai-konföderáció terve körül. A cél a magyarok, románok és szerbek egyesítése lett volna liberális demokratikus berendezésű államszövetségben, melynek közös alkotmánya a nemzetiségi kérdést is rendezte volna a kölcsönös méltányosság jegyében. A magyarság balsorsa azonban Balcescuékat arra bírta, hogy a korábbi reálpoütikával felhagyjanak, melyet most már önárulásnak tekintettek: „A románok, akik egyazon kegyetlen sors alatt nyögtek, a szabadságért kiáltottak, holott nemzeti egységükért kellett volna kiáltaniuk“.

Kossuth, a maga álláspontja alapján érthetően, más véleményen volt, át most már rajta volt a sor, hogy engedjen. „A szabadságon kívül nincs üdv — írta, Európában a nyelvkérdést előtérbe helyezték, ezt a szabadság soká fogja sínylelni. Ez egy szerencsétlenség. De végre a kérdés megvan, megoldása szükséges.“ S valóban megtette efelé az első lépést, mikor hajlandónak mutatkozott Erdély autonómiáját újbóli szavazás alá bocsájtani. A krími háború bonyodalmai, majd a francia-olasz-osztrák konfliktus reményt adtak arra, hogy a közös tervek megvalósulhatnak. Magyar részről Klapka tábornok vette fel a tárgyalásokat az egyesült román fejedelemségek uralkodójával, Cuza Sándorral, aki elvállalta, hogy országában egy magyar forradalom előkészítését támogatja. Az európai események azonban megghiúsították vállalkozásukat s ezzel a magyar-román politikai együttműködés hosszú időre megszakadt.

A Habsburg-dinasztia előbb úgy próbálta az erdélyi magyar-román ellentéteket likvidálni, hogy mindkettőbe belefojtotta a szót, majd mikor az abszolutizmus rendszerének tarthatatlansága kiviláglott, az önálló Erdély feltámasztásával s ezen belül a nemzetiségek egyenjogúsításával kísérletezett. A numerikus többségre alapozott román hegemoniájis aspirációkat ez a megoldás nem elégítette ugyan ki, de többre az adott körülmények között nem lévén remény, a románság megragadta az alkalma t. A magyarság azonban hajthatatlanul ragaszkodóig az unióhoz, mely az ő hegemoniáját jelentette s nem küldte el képviselőit az 1863-as országgyűlésre. Az erdélyi kérdés rendezésének járható útja így bevágódott, a román és szász képviselők álltai kidolgozott

egyenjogúsítási törvények a magyarság és a dinasztia kiegyezésével 9 az ezt követő újabb unióval 1867 utáni érvényüket veszítették.

Tagadhatatlan, hogy 1918 előtt az erdélyi románok, azutáni pedig az erdélyi magyarok alaposan megismerhették a másik fél nemzeti kultúráját, mert a hivatalos iskolapolitika előbb magyar, majd román részről megkövetelte az államalkotó nemzet nyelvének, irodalmának és történetének tanítását. Az igazi szellemi értékek vonzóereje még érvényesülni tudott. Petőfit és Madáchot a legkiválóbb erdélyi román költők fordították románra (Coşbuc, Iosif, Goga). Mikszáth híres novellája a kaszát vásárló parasztról Rebreanu kongeniáisi átültetésében olyan népszerűségere tett szert, hogy egy németnyelvű román antológia szerkesztője ezt a művet tartotta legalkalmasabbnak Rebreanu bemutatására. Ujabban különösen Ady költészete iránt mutatkozik erőteljes román érdeklődés. A román irodalom klasszikusait a magyarság sokáig csak kezdetleges fordításokban ismerte, a komoly fordítói tevékenység a két világháború között bontakozott ki. Az erdélyi magyar írók ugyanazt a közvetítő szerepet vállalták a két nép irodalma között, mint annakidején az erdélyi románok s Eminescu, Blaga, Arghezi lírája olyan igazi költők tolmácsolásában jutott el a magyarsághoz, mint Áprily, Berda és Dsida. Mennyiségileg sem jelentéktelen, amit ezen a téren magyar és román oldalon végeztek. Kádár Imre, Gáldi László, illetőleg Costa Carei tervszerű fordítói munkássága mellett neves költők és jószándékú névtelenek hosszú sora próbálkozott alkalmi műfordításokkal, melyeknek bibliográfiája is kötetet töltene meg. Ennek ellenére korántsem mondhatjuk, hogy a két szomszédnép irodalma kölcsönösen egymás közkincsévé vált. A szélesebb közvélemény úgyszólván tudomást sem vett a másik fél művészetéről. Az erdélyi román írókra nem a nagy magyar költők, hanem a második vonalbeliek hatottak elsősorban, az erdélyi magyar irodalomban, pedig úgyszólván semmiféle román hatás nem érezhető.

A magyar-román viszony javulásának a sovinizmus halála a feltétele. Mivel pedig a sovinizmust elsősorban a múlt hamis szemlélete táplálja, elsősorban a történelem könyörtelenül őszinte feltárására van szükségünk..

Makkai László